

ՄԵՍՐՈՊ Վ. Գ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ
(Վիեննա)

3 + 9

ԱՆՏԻՊ ՏԱՂ ՄԸ ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՍԱԼՄԱՍՏԵՑԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԵՆ

Սալմաստեցիի տաղերը

1935 թվին Արտավազդ արքեպս. Մյուրմեյանը Հալեպի թիվ 50 ձեռագրին (Տաղարան) նկարագրության առիթով կհայտնեի.— «էջ 238՝ Տաղ ըՄտեփաննոսի կաթողիկոսի Սալմաստեցոյ ասացեալ.— Եղուկ եւ վայ է ինձ որ ի յայս հասայ, ետիքն մահու շափ մեղաք եւ աղտեղացայ. եւ երկար ժամանակաւ...: Ով Ստեփաննոս վատթար, ընդէ՛ր դու մեղար, զպատուիրանն...»¹:

Հ. Աճառյան ալ իր Հայոց անձնանուններու բառարանին մեջ, Ստեփանոս Սալմաստեցի կաթողիկոսի մասին պատմելով կգրե.— «նաև տաղասաց է. իր տաղերից մեկը գտնում եմ Չեռ. Հալեպի, Ա. 165 (սրբագրելի՛ 105 —Մ. Գ.) նկարագրված Տաղարանում և հետևյալ ձևով է սկսվում.

Եղուկ եւ վայ է ինձ որ ի յայս հասայ,
Ետիքն մահու շափ մեղաք եւ աղտեղացայ,
Եւ երկար ժամանակաւ...
Ով Ստեփաննոս վատթար
Ընդէ՛ր դու մեղար,
Զպատուիրանն...»²:

Աշոտ Հովհաննիսյան ևս Ստ. Սալմաստեցիի գրական վաստակը ներկայացուցած առեն կրսե. «Ծանոթ է մեզ՝

Եղուկ եւ վայ է ինձ, որ ի յայս հասայ
Մահու շափ մեղաք եւ աղտեղացայ

սկսվածքով նրա գրած տաղը»³:

Վերոհիշյալ հառաչքերումներեն հայանի կլինի որ Ստեփանոս Սալմաստեցի տաղասաց է, և թե իր տաղերեն գոնե մեկը ծանոթ է մեզ: Աճառյան, ինչպես կհնչե, իր տեղեկությունը բաղեր է Մյուրմեյանի ցուցակին, իսկ Ա. Հովհաննիսյան ունի աղբյուր չէ նշանակած: Սակայն նկատի ունենալով Հովհաննիսյանի նախ լուսությունը, և երկրորդ, երկու տողերուն թերի մեջբերումը (երկ-

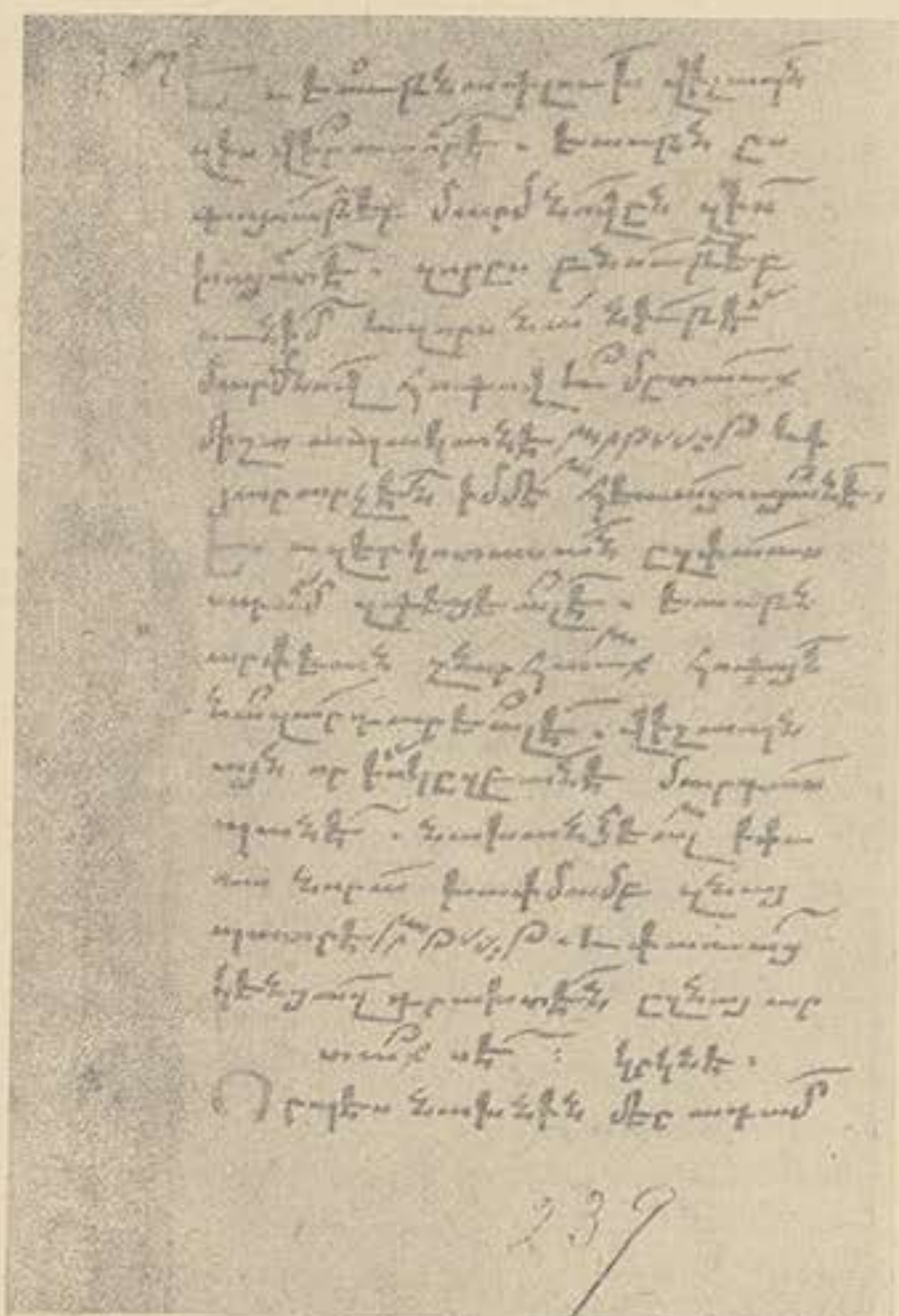
1 Ա. արքեպս. Մյուրմեյան, Յուդակ հայերեն ձեռագրաց Հալեպի ս. Քառասուն Մանկունք եկեղեցուց և մասնաւորաց, Ա, Երուսաղէմ, 1935, էջ 105:

2 Հ. Աճառյան, Հայոց անձնանունների բառարան, Գ, Երևան, 1948, էջ 674:

3 Ա. Գ. Հովհաննիսյան, Գրվազներ հայ ազատագրական մտքի պատմության, Բ, Երևան, 1959, էջ 29:

բորդ տողին առաջին բառը՝ «կաթին» ուշադրութենեն վրիպած է), կարելի է կարակացնել որ ան իր ծանոթությունը առած է կա՛մ Արտավազդ արքեպիսկոպոսի ցուցակեն, և կամ ավելի հավանորեն՝ Աճառյանի բառարանեն:

Ստեփանոս Սարգսյանցի մեր նոր շրջանի ազատագրական շարժման սահմիրաներեն մին է: Ան է որ Հայաստանն ու հայ ժողովուրդը թուրքերու և պարսիկներու ճնշումներեն ու հարստահարություններեն փրկելու նպատակով 1548 թվին հանապարհարդեց Պոլիս, Վենիսիկ, Հոմո ու Գերմանիա և օգնության խնդրեց արևմտյան տերություններեն: Ան չկարողացավ հասնիլ դրական արդյունքի մը, բանգի Արևմուտքը չէր շահագրգռելը Հայաստանի ազատագրու-

Էջ մը Սարգսյանցի տաղեն

թյամբ, բայց սկիզբը դրավ ազատագրական շափազանց կարևոր շարժման մը, որ շարունակվեցավ Միքայել Սեբաստացիի և Իսրայել Օրբիի և այլոց ձեռքով: Արդ, փափարելով Ստեփանոս կաթողիկոսի քերթողական նշխարները հավաքել՝ կատարեցի հետազոտություններ և ինձի մտաշելի ձեռագրերուն մեջ գտածիսն վերոհիշյալ բանաստեղծությունը, «նկուզ և վայ է ինձ որ ի յայս հա-

սայ: Բնականաբար սակաչն Սարգստեցի միայն մեկ տաղ գրած չէ, բանի բանաստեղծական խառնվածք ունի, կրնար հորինած լինել ուրիշներ ևս, որոնք տպագրային կրնան հայտնվիլ աշխարհացրիվ հայերեն ձեռագրաց մեջ:

Ձեռագիրը

Սակփանոս կաթողիկոսի խնդրո տարեկա ստանալորը կգտնվի Հայկաթի թիվ 50 ձեռագիր Տաղարանին մեջ (էջ 238—241), որ գրված է 1662 թվին՝ Կոստանդնուպոլսո մեջ ի դուռն Սամաթիո թաղի ս. Գեորգ եկեղեցւո (մականվանյալ Սուլու Մանասթըր): Մատենիս ստացողն է խոճա Մագսուտ: Կարելի է ենթադրել որ հեղինակս յուր տաղը հորինած է ճանապարհորդութեանը ընթացքին՝ ի Կոստանդնուպոլիս: Այս մասին ունի հիմնական տվյալ չկա:

Նյութը և արվեստը

Սարգստեցիի տաղին նյութը մեղքն է: Ան կհայտնուի որ ինք յոթը մահացու մեղքերու մեջ թաթափվի է, «և երկար ժամանակաւ» այդպես ապրած: Երկար կխոսի «եռեթնադուխ» և «մարդասպան» «վիշապին» մասին, որ այստեղ «սատանան» պետք է հասկնալ: Մեղքերու երկու տեսակներ կթվի. նախ աչն մեղքերը՝ զորս մարդ «ընթեթեամբ» ունի կամ կգործե, և երկրորդ, այլ մեղքեր՝ զորս «վիշապը» կնշուի: Ի վերջո անդրադառնալով որ «զատաւորն» հատուցել հատմամբ վճուի», ինքզինք կկշտամբի թի «զպատուիրանն շպահեցիր, զոր դու ընկարար»: Արդ, այսպիսի բովանդակութեամբ տաղ մը անշուշտ բացասիկ հետաքրքրականութեան չի ներկայացներ, բանի նման բանաստեղծութեաններ շատ մշակված են մեր միջնադարեան քերթողներուն կողման: Ի՞նչ կարծիքով՝ ավելի ուշագրավ է տաղիս արվեստը: Ի տարրերութեան այլ ստանալորներու, այս մեկը ունի հանգերու գեղեցիկ դանազանութեան մը՝ տարրեր տուներու մեջ.—

... այ

... է

... է

... ի

... ո

... իս

... ար:

Հանգերեն դատ, տողերու մեջ այ նմանահնչուն վանկերու երաժշտականութեան մը կա: Ասանկ օրինակ առաջին տունը.—

«Եղուկ և վայ է ինձ որ ի յայս հասայ,
 ետթըն մահու շափ մեղաւ ևս ազտեղացայ,
 և երկար ժամանակաւ ի նմա բնակեցայ.
 ուստի վիտաւորեցայ՝ մահու մասնեցայ,
 թշնամոյն նախասեցայ և ոչինչ զրտայ»:

Տողերը առհասարակ կրողկանան 12 վանկերի և ունին 7—5 հատալորութիւն:

Հեռաքրքրական է որ տաղս խաղաղորված է: Հստ ինձի, իր տխուր նյութին և արվեստի գեղեցկության պատճառով ժողովրդականացած բանաստեղծության մըն էր սա, որ կերգվեր թագածներու ժամանակ, ինչպես Առաքել վարդապետի «Առ ձեզ գոչեմ ձայնիս մեղայ» երգը, կամ Մկրտիչ Նազաշի «Արարիչն արարածոց մեզ բարկացաւ» ողբը, կամ Քերովբեի «Երէկ հողվերօքն անցի» մեռելի տաղը:

Ժամանակը

Ե՛րբ է գրված բննարկվող տաղը: Երկու կետեր կան, որոնք մեզի կօժանդակեն մտաւոր կերպով ճշտելու այս հարցը: Նախ, բացահայտ է որ Սալմաստեցի իր կաթողիկոսության շրջանին գրած է ողբը, ոչ միայն որովհետեւ վերնագրին մեջ կըսվի «Տաղ Ստեփանոսի կաթողիկոսի Սալմաստեցոյ ասացեալ», այլ վասնզի վերջին տունին մեջ հատակորեն կգրեն «պրառակի աւժումն առեր տաքելարար»: Առաքելյան շարս օծումները պիտի հասկնանք սարկավագության, բաճանաչության, կայսկոսպոսության և կաթողիկոսության ձեռնադրությունները, կամ ավելի հավանորեն՝ գրողի, բաճանաչության, կայսկոսպոսության և կաթողիկոսության օծումները: Երկրորդ կետը՝ տաղին մեջ արտահայտված հոռեակական տրամադրությունն է: Մենք գիտենք որ Սալմաստեցի հոգնեցուցիչ և մեծածախս ճամփորդություններ բրավ ի խնդիր հայ ազգի ազատագրության, սակայն էջմիածին դարձավ հուսախար և հուսահատ, որովհետեւ Արեւմուտքը անտարբեր գտնվեցավ իր առաջարկություններուն նկատմամբ: Ուստի, կարելի է ենթադրել որ Ստեփանոս կաթողիկոս իր վերջին օրերուն, շուրջ 1551—1552 թվին, տեսնելով իր երազներուն փլուզումը և մահվան մտանալը, գրեց ներկա ողբը, անոր մեջ արտահայտելով իր անձին և ազգին վշտակիր հոգեվիճակը:

Տաղ Ստեփանոսի՝ կաթողիկոսի Սալմաստեցոյ² ասացեալ

Եղով և վայ է ինձ որ ի յայս հասայ,
կաւթրն մահու շափ մեղաք ևս աղտեղացայ,
և երկար ժամանակաք ի նմա բնակեցայ,
ուստի վիրաւորեցայ՝ մահու մատնեցայ,
5 թրշնամուչն նախատեցայ ևս ոչինչ զբտայ:

և ևաւթնազուխ վիշապըն³ գիս վիրաւորէ,
ևաւթն բզգայութեամբ⁴ մարմնովրն գիս խոցուտէ,
զորքս բնութեամբ ունիմ ևս զորքս⁵ նա նիթէ,
մարմնով, հոգւով⁶ ևս մբտաւք միշտ ապականէ,
10 և ի յարարչէն իմմէ հեռացուցանէ:

1 — 2. «ՔՍտեփաննոսի»:

2 — 2. «Սալմաստեցոյ»:

3 — 2. «վիշապն»:

4 — 2. «բզգայութեամբ»:

5 — 2. «զորքս»:

6 — 2. «հոգով»:

Եւ զերկոտասան ըզփառս Ազամ զգեցեալ է,
 Լաւթնարփեան շնորհաւք հողուցն⁷ նա զարդարեալ է,
 Վիշապն այն որ ի սկզբանէ մարդասպան է,
 նախանձեալ ի փառս նորա խարմամբ⁸ զնա⁹ պատրէ,
 15 Եւ փառաց կենցաղ դրախտէն ըզնա¹⁰ արտաքսէ:

Որպէս նախնին մեր Ազամ ի նմանէ մեղանշի,
 մահու ապականութեամբ Եւ դժոխոց գերի,
 զմեզ Լաւթնաւատկեաց ի նոյն Եւ միշտ յայն վարի.
 մինչ կատար ժամանակի՝ վախճան¹¹ աշխարհի,
 20 նա¹² սորաւք վարի ընդ մեզ Եւ ոչ պատկառի:

Տէր փրբկեա զմեզ ի նմանէ դու Եւ ապրեցո¹³,
 զի զընեալ արեամբ ծառայ եմք միամնի քո.
 աստ ըզմեղքս մեր ջրնջեա Եւ անդէն կեցո¹⁴,
 զի մի մասնեցայց հրրոյն անշիջանելոյ¹⁵,
 25 յորդ Եւ վիշապըն հրեղէն՝ ասամամբ սրբոյ:

Որդիք խաւարի բարձեալ զգեհենի նիւթ խաբի¹⁶,
 զմեզքըն զոր զորձեալ ետուր սատանայ բանի.
 կամ զոր ինքեանք զորձեցին բնութեամբ խրրատիւ,
 դատաւորըն հատուցէ հատմամբ վրճրսիւ,
 30 արտաքսէ զնոսա¹⁷ ի բաց մեծաւ հրամանիւ:

Ով Ստեփանոս¹⁸ վաթար, բնդէ՞ր դու մեղար,
 զպատուիրանըն շղահեցիք զոր դու ընկալար.
 զքառակի աւժումն առեր առաքելարար,
 զի դու արդ տացես համար զոր շատ ընկալար,
 35 զի անդէն շունիս բանբարն գայն շահարար:

7 — 2. «հողուցն»:
 8 — 2. «խաբմամբ»:
 9 — 2. «զնայ»:
 10 — 2. «ըզնայ»:
 11 — 2. «վաղջան»:
 12 — 2. «նայ»:
 13 — 2. «ապրեցոյ»:
 14 — 2. «կեցոյ»:
 15 — 2. «անշիջանելոյն»:
 16 — 2. «խրրսիւ»:
 17 — 2. «զնարայ»:
 18 — 2. «Ստեփանոս»:

МЕСРОП Г. ГРИГОРЯН

(Вена)

(Резюме)

НЕИЗДАННОЕ СТИХОТВОРЕНИЕ СТЕПАНОСА САЛМАСТЕЦИ

Единственное ныне известное стихотворение католикоса Степаноса Салмастеци находится в армянской рукописи от 1662 г. (написана в Константинополе), хранящейся в Халебе (рукопись описана в «Каталоге» А. Сюрмеяна за № 50). Издатель стихотворения, остановившись кратко на обстоятельствах, при которых оно было написано, дает оценку его художественным достоинствам и приходит к заключению, что стихотворение, вероятно, относится к последнему периоду жизни Степаноса Салмастеци (1551—1552 гг.).

MESROB G. GRIGORIAN

(Vienne)

UNE POESIE INEDITE DU CATHOLICOS STEPHANOS DE SALMAST

La seule poésie que nous connaissions du catholicos Stéphane de Salmast se trouve dans un manuscrit arménien composé en 1662 à Constantinople et conservé à Aleppo. (Le manuscrit est décrit dans le Catalogue de A. Surmeyan et porte le n° 50).

Nous lisons ici cette poésie. L'article nous retrace brièvement les circonstances historiques qui lui ont donné naissance. L'art nous en est révélé. L'auteur estime en conclusion que cette poésie date probablement de la dernière période de la vie de Stéphane de Salmast (1551—1552).